

ახალი ცნობები ათონზე ქართველთა
მოღვაწეობის შესახებ

NEW DATA ON THE ACTIVITIES OF GEORGIANS
ON MOUNT ATHOS

ლელა ხაჩიძე

Lela Khachidze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ანიანის მონასტერი, გიორგი ციხისჯვარელი,
ყურსალი

Keywords: Atsiani Monastery, George of Tsikhisjvari, Qursali

ათონური კოლექციის ქართულ ხელნაწერებს შორისაა ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებულები. Ath.38 ერთ-ერთი მათგანია. ხელნაწერი ათონური კალიგრაფიითაა შესრულებული და დათარიღებულია XI საუკუნით. ეს კრებული შეიცავს გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის „მარხვანს“. ესაა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხელნაწერი გიორგი მთაწმინდელის „მარხვანის“ შესასწავლად და ტექსტის დასადგენად.

ხელნაწერი ყურადღებას იმსახურებს მასზე დართული კოლოფონების თვალსაზრისითაც, რომლებშიც შემონახულია ახალი, აქამდე უცნობი ისტორიული ფაქტები ათონზე ქართველთა მოღვაწეობის შესახებ.

Ath.38 იწყება კოლოფონით, რომელშიც დასახელებულია სამი უმნიშვნელოვანესი ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებული – „პარაკლიტონი“, „სადღესასწაულო“ და „მარხვანი“. ანდერძის მიხედვით, სამივე მათგანის შექმნის ინიციატორი და („მომგებელი“) ყოფილა გიორგი ციხისჯვარელი, რომლის საგანგებო ხსენება დაუნესებიათ აწიანის მონასტერში. ათონზე არსებული ამ მონასტრის შესახებ ცნობები თითქმის არაა შემორჩენილი. აღნიშნული კოლოფონის მიხედვით, იქ დაცული ყოფილა სამი უმნიშვნელოვანესი ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებული. ამ მონასტერთან დაკავშირებული ყოფილა გიორგი ციხისჯვარელი. ამ ცნობას ადასტურებს ათონის „სააღაპე წიგნშიც“, რომლის მიხედვით, გიორგი ციხისჯვარელს შეუძენია და გაუშენებია მიწა აწიანის მონასტრისათვის (მეტრეველი, 1998: 255).

Ath. 38-ის ანდერძი ახალ ცნობებს შეიცავს ამ ისტორიული პიროვნებისა და აწიანის ქართული მონასტრის შესახებ.

ათონურ ხელნაწერზე დართულ დართულ ამ კოლოფონში ორჯერაა ნახსენები სიტყვა „ყურსალი“, რომელიც, კონტექსტის მიხედვით, ეროვნებას უნდა აღნიშნავდეს. ამ ყურსალებს აწიანის ქართული მონასტრიდან მოუტაციათ („ყურსალთა წარიღეს“) გიორგი ციხისჯვარელის მიერ „მოგებული“ წიგნები („პარაკლიტონი“, „სადღესასწაულო“ და „მარხვანი“). ანდერძის ავტორს, რომელიც, სავარაუდოდ, აწიელი მოღვაწეა, მათგან გამოუსყიდია ისინი.

სიტყვა „ყურსალი“ ძველი ქართული მწერლობის სხვა ძეგლებში არ გვხვდება. ეს სიტყვა არაა შესული სულხან-საბა ორბელიანის

„ლექსიკონში,“ არც ილია აბულაძისა და ზურაბ სარჯველაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში“ .

როგორც კვლევამ გვიჩვენა, სიტყვა „ყურსალი“ (Qursali) აღნიშნავდა დღევანდელი აზერბაიჯანის დასავლეთ ნაწილში მდებარე რეგიონს, რომელიც ამჟამად სომხეთის ტერიტორიაზეა და აზერბაიჯანელებითაა დასახლებული. ეს სიტყვა კომპოზიტია და ნიშნავს „ალის სოფელს ყურსის (Khurs) ტომისთვის“ (Qeybullayev, 1990: 101-104). ალი, როგორც ცნობილია, მუსლიმთა გამორჩეული წმინდანია.

სომხური წყაროების მიხედვით, სიტყვა „Qursali“ თურქული წარმოშობის ხალხს აღნიშნავს (Qeybullayev, 1990: 101-104). სწორედ ამ ეროვნების წარმომადგენლებს („ყურსალთა“) წაუღიათ ათონის მთაზე მდებარე ანთანის ქართული მონასტრიდან სამი კრებული. ანდერძის ავტორს ეს წიგნები კვლავ „ყურსალთაგან“ შეუძენია და დაუბრუნებია ანთანის მონასტერში.

„ყურსალთა“ გენეალოგია და ათონის მთაზე მათი გამოჩენა, ბუნებრივია, შემდგომ კვლევას მოითხოვს. მათ შორის, ისტორიული თვალსაზრისით, დღეისათვის კი ნათელი ხდება, რომ - XI საუკუნის ქართულ ხელნაწერში - Ath. 38 გამოვლინდა მათი არსებობა და წარმომავლობის აღმნიშვნელი იშვიათი ტერმინი „ყურსალი“; თავად Ath. 38 ხელნაწერი კი ამ „ყურსალთაგან“ წაღებული და შემდგომ გამოსყიდული სამი ხელნაწერიდან ერთ-ერთია.

ლიტერატურა:

მეტრეველი, ე. (1998). ათონის ქართველთა მონასტრის სააღაპე წიგნი.

თბილისი: გამომცემლობა „სკოლა“.

Qeybullayev, G. (1990). *Ethic and Political History*. Baku: Publishing House “Elm”.

Among Georgian manuscripts of the Athonite collection, there are liturgical and hymnographic collections. MS Ath. 38 is one of them. The manuscript is written in Athos writing style and dates from the 11th century. This collection contains “Lenten Triodion” of George the Athonite’ redaction. It appears to have been one of the most important manuscripts for studying this unique liturgical-hymnographic collection.

The manuscript deserves attention from the viewpoint of the colophons attached to it, in which new, hitherto unknown historical evidence of monastic activities of the Georgians on Mount Athos are kept.

MS Ath. 38 begins with a colophon, in which the three most important liturgical-hymnography collections are named – “Parakliton”, “Menaion” and “Lenten”. According to this colophon, the initiator and (“commissioner”) of all three of them appears to have been George of Tsikhisjvari, whose special commemoration was established in the Atsiani Monastery. Almost no information has survived about this monastery on Mount Athos. According to the mentioned colophon, the three important liturgical-hymnography collections were stored there. George of Tsikhisjvari seems to have been related to this monastery. This information is also attested in the “Book of Agapes” of Athos, according to which he purchased and cultivated some land for the Atsiani Monastery (Metreveli 1998: 255).

MS Ath. 38 contains new data concerning this historical person and the Georgian monastery of Atsiani.

In this colophon attached to the Athos manuscript, the word “Qursali” is mentioned twice, which, according to the context, indicates nationality. These Qursals stole the manuscripts “commissioned” by George of Tsikhisjvari from the Georgian monastery of Atsiani. The author of the colophon, who was presumably a monk from the monastery of Anchi, bought them back and returned them to Atsiani Monastery.

The word “Qursali” is not found in other monuments of ancient Georgian literature. This word is not included in the “Dictionary” by Sulkhan-Saba Orbeliani, it is not given in Ilia Abuladze’s or Zurab Sarjveladze’s dictionaries of Old Georgian either.

As the study shows, the word “Qursali” indicated the region in the western part of present-day Azerbaijan, which is currently on the territory of Armenia and is populated by Azerbaijanis. This word is a composite and means “Ali’s village for the Qursali tribe” (Qeybullayev,1990: 101-104). Ali is known as a prominent saint of Muslims.

According to Armenian sources, the word “Qursali” refers to people of Turkish origin (Qeybullayev,1990: 101-104).

The genealogy of the “Qursali” and their emergence on Mount Athos requires further study, including from a historical point of view. Today,

it becomes clear that the 11th-century Georgian manuscript - Ath. 38 has revealed their existence on mount Athos and a rare term denoting their origin – “Qursali”. The manuscript Ath. 38 itself is one of the three manuscripts taken by these “Qursals” and later bought back by a historical person - George of Tshkhisjvari.

References:

- Metreveli, E.** (1998). *Atonis kartvelta monast'ris saaghap'e ts'igni. tbilisi: gamomtsemloba “sk'ola”*. [The Book of Agapes of the Georgian Monastery of Athos. Tbilisi: Publishing House “Skola”].
- Qeybullayev, G.** (1990). *Ethic and Political History*. Baku: Publishing House “Elm”.